

Gustaf V som parlamentarisk monark

Sedan Gustaf V under skedet 1917—1920 godtagit parlamentarismen, följde han lojalitetsprincipen emellertid helt endast dess grundsatser vid regerings- och inrikespolitiken eller i varje skiftet och i sitt förhållande för vad man kan kalla till regeringen. Vid en ministärskifte sökte han få till stånd en regering som bäst svarade mot den föreliggande situationen i riksdagen; gång efter gången verkade han visserligen för en regeringsbildning på bredare bas än den politiskt möjliga — en strävan som dock väl svarade mot det parlamentariska kravet på en så vitt möjligt stark regering med hållfast och brett underlag. De svenska partiförhållandena medförde att i stort sett lösningen var given, och monarkens roll blev därför föga delikat och betungande; exempelvis de franska presidenterna har säkerligen haft en vidare ram för handlandet och därmed större reellt inflytande på ministärernas sammansättning. Några gånger sökte kungen — såsom nyss framhåvits i docent Nymans skrift "Parlamentarismen i Sverige" — påverka tillsättningen av särskilda poster inom regeringen, främst utrikesministerposten. Men såvitt man känner till drev han inte vid något tillfälle sina personliga önskningsmed sådana skärpa att regeringsbildarens självständighet led intrång. I flera fall följdes inte kungens förslag, så mycket vet man; om dessa förslag någon gång blev utslagsgivande vet man inte.

Om monarkens förhållande till ministrarna är föga bekant. Allt tyder emellertid på att kungen visserligen i många fall gav bestämda personliga råd — framför allt i utnämningsfrågor —, men att han böjde sig för en vidhållen uppfattning hos regeringen. Endast vid något enstaka tillfälle nådde nyheter om meningsbrytningar till offentligheten, så som då det gällde att besätta ministerposten i Rom år 1928; i detta fall sökte monarken förgäves förmå regeringen att frågå sitt val. Ehuru kungen ofta måste ha ogillat den förda politiken, gjorde han inga försök att över regeringens huvuden appellera till den allmänna opinionen. Det enda exempel som eventuellt skulle kunna anföras på en dylik aktion var det öppet ådagalagda ogillandet av 1925 års nedrustningsbeslut.

Den givna karaktärstiken gäller emellertid helt endast för inrikespolitiken eller i varje andra världskriget framträdde kungen i flera fall i former som

uppenbart bröt den parlamentariska ramen. Mest känt är hans uttalande till statsrådsprotokollet den 19 februari 1940; han ställde sig då personligen solidarisk med den deklaration om svensk neutralitet i det finsk-ryska kriget som statsministern något tidigare avgivit. Av allt att döma hade detta kungliga ställningstagande betydande effekt. Enligt uppgifter som inte dementerats framträdde kungen på ett liknande sätt även gentemot utlandet, främst genom ett handbrev till Hitler, med försäkran om svensk neutralitet. Någon nämnvärd opposition restes emellertid inte mot dessa åtgärder, helt naturligt, ty monarken företrädde i sak samma linje som den sittande samlingsregeringen och folkmajoriteten; möjligen handlade han rent av på regeringens önskan. Vad som skedde var likväl att den statsledning som enligt parlamentarismen bildar en enhet så att säga uppdelades i tre faktorer eller organ: kungen personligen, konungen i statsrådet och statsrådet som sådant. Mera systematiskt praktiserad innebure denna metod ett sönderbrytande av statsskicket.

Förhållandet mellan monarken och regeringen vid beslutet om transitering av en tysk division från Norge till Finland är inte klarlagt. Ostridigt är att kungen energiskt verkade för detta beslut; tvivelaktigt är däremot om han använde — eller troddes ha använt — abdikationshot för att driva sin vilja igenom. I detta sammanhang bör blott det självklara understrykas att användningen av abdikationshot som påtryckningsmedel spränger den parlamentariska likaväl som den konstitutionella monarkins ram. Kungen kan med denna metod i spända situationer tilltvinga sig den reella makten, i det att ett förverkligande av abdikationshotet skulle medföra svårigheter och faror som ingen regering rimligen anser sig kunna riskera.

Gustaf V framlade såvitt bekant sin uppfattning om monarkens ställning i det bestående statsskicket endast vid ett tillfälle, på åttiofemårsdagen den 16 juni 1943. Härvid yttrade han bland annat: "Det är min bestämda åsikt att en konstitutionell konung under vanliga normala förhållanden icke bör uppträda såsom ledare i den ena eller den andra riktningen annat än i undantagsfall. Men under nu rådande stora världskris har jag ansett det vara min oavvisliga plikt att genom ett

personligt ingripande vid flera tillfällen söka hjälpa landet ur stundens svårigheter."

Detta egendomliga uttalande var måhända icke närmare övervägt. Som program för en parlamentarisk monark ter det sig i varje fall omöjligt. Dels antydes att kungen även i normala lägen undantagsvis skulle kunna uppträda som ledare, dels hävdas en speciell befogenhet i svåra situationer. Båda synpunkterna är för parlamen-

tarismen — ja, man kan tillägga för den mera utvecklade konstitutionalismen — lika främmande: de innebär i själva verket ett avståndstagande från sedan årtionden erkänd författningspolitisk praxis. Monarkens uppträdande hade dess bättre varit ett helt annat än dessa programmatiska satser gav vid handen.

En avslutande artikel skall ägnas åt parlamentarismens principfråga.